

Tartalomjegyzék

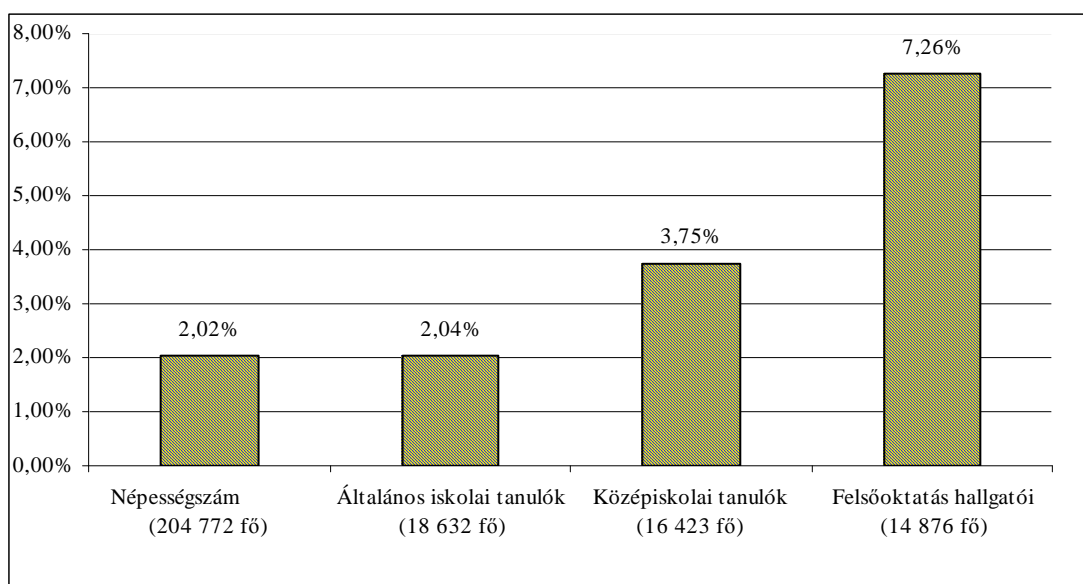
I. Bevezetés	2
I. 1. Célkitűzés	2
I. 2. Módszertani megjegyzések	3
II. Középiskolai vonzások.....	3
II. 1. A város középiskoláinak magyarországi vonzáskörzete	3
II. 2. Határontúli magyarok a város középfokú oktatásában.....	5
III. Felsőoktatási vonzások	7
III. 1. A debreceni felsőoktatás magyarországi vonzásterülete	7
III. 2. Vonzáskörzet határok Kelet-Magyarország egyetemi városai között.	9
III. 3. Külföldi hallgatók a debreceni felsőoktatásban	11
IV. Debrecen összevont vonzáskörzete	13
V. Összegzés	16
VI. Felhasznált irodalom.....	18
Mellékletek.....	19

I. Bevezetés

I. 1. Célkitűzés

A tanulmány célja Debrecen város oktatási vonzaskörzetének bemutatása. Az oktatás különböző szintjeihez köthető vonzaskörzetek alapján (Forray R.K.- Kozma T., 1999), az óvodát, általános iskolát a települési szinten, a középiskolát régió, megye, kistérség szintjén, a felsőoktatást a régió, ország méreteire történő kiterjesztésben célszerű vizsgálni.

Az előzőek alapján a kitűzött célt a közép- és a felsőfok segítségével próbálom megközelíteni. A város magyar oktatásban betöltött szerepét jól érzékelteti az 1. ábra.

1. ábra: Debrecen oktatási súlya az országos arányok tükrében
(Forrás: KSH Hajdú-Bihar Megyei Statisztikai Évkönyv, 2003)

Az általános iskolai tanulók aránya egyezik a város lakosságának arányával, a középiskoláknál már érezhető a környezetét ellátó oktatási funkció, a felsőoktatás esetében pedig ez már teljesen egyértelművé válik.

A felsőoktatás esetében természetesnek tűnik az országrészekre, határmenti együttműködésre kiterjedő kapcsolatrendszer. Az országos, vagy regionális beiskolázás ezen a szinten magával hozhatja a határ túloldaláról történő vonzást is.

A regionális, de az esetek többségében inkább csak megyei nagyságrendre kiterjedő középszintű iskolákban ennek a valószínűsége kisebb. 1998-óta az OM adatgyűjtése alapján nyomozhatók a középfokú oktatási rendszerünkben nagy számban fellelhető külföldiek. Ők az esetek többségében „határontúli magyarok”, jellemzően szakközépiskolákban tanulnak és feltételezhetően a magyar munkaerőpiacra, vagy a magyar felsőoktatásra készülnek fel.

I. 2. Módszertani megjegyzések

A feldolgozás során felhasznált adatok származása kettős. A középiskolák esetében ez az OM által gyűjtött statisztikai adatok KIR (Közoktatási Információs Rendszer) vásárolt adatait jelenti egyik részről (határontúli magyarok a magyar közoktatásban), másrészt önálló adatgyűjtést a város önkormányzati és egyházi, egyetemi fenntartású középfokú intézményeiből.

A felsőoktatás adatai esetében is az intézményi adatszolgáltatás jelenti a kiindulópontot, de ebben az esetben is használok KSH nappali létszámra vonatkozó adatokat kontroll jelleggel. Az állami statisztikai hivatalok adataival dolgozom a vonzás intenzitás kiszámításához szükséges települési népességszámok esetében. Határontúli területek esetén mozdulnak el egymástól az adatgyűjtés időpontjai. A romániai magyar kisebbség 1992-es települési adatsora mellett Kárpátaljáról 2002-es, Szlovákiából 2004-es adatok álltak rendelkezésemre. Az adatszolgáltatás problémái miatt jutottam erre a megoldásra, úgy vélem következtetésem ezzel együtt helytállóak.

Módszertani problémát jelentett az intenzitás kategóriák magyar, illetve határontúli területek esetében történő összevethetősége. Bonyolult és esetlegesen megkérdőjelezhető matematikai számítás helyett a kétféle intenzitási skála együttes használata mellett döntöttem, ezeket a vonatkozó térképeken jelzem.

II. Középiszkolai vonzások

II. 1. A város középiskoláinak magyarországi vonzáskörzete

Debrecen a XIV. századtól tölt be **központi szerepet** a Tiszántúl városai között. Eleinte főképp kereskedelme, kézműipara, a XVI. századtól azonban már a szellemisége is kiemelte környezetéből. A "Kálvinista Róma" regionális szerepkörét országos hírű iskolahálózatának is köszönheti (Papp A., 1981, Süli-Zakar I., 1994). A város napjainkban is a hazai oktatás egyik központjának számít. Bár vonzáskörzete az idők során sokat változott, ma is Kelet-Magyarország meghatározó iskolavárosa. Komoly szerepet játszik a középiszkolai - és a felsőfokú oktatásban egyaránt.

Az 1990-es évek átalakulása közben a város középiskola-hálózatában, a **gimnáziumok súlya nőtt meg**, (Forray R.K., 1993) a szakközépiskolák, - a szakképzés általános válságával egybevégeően - háttérbe szorultak.

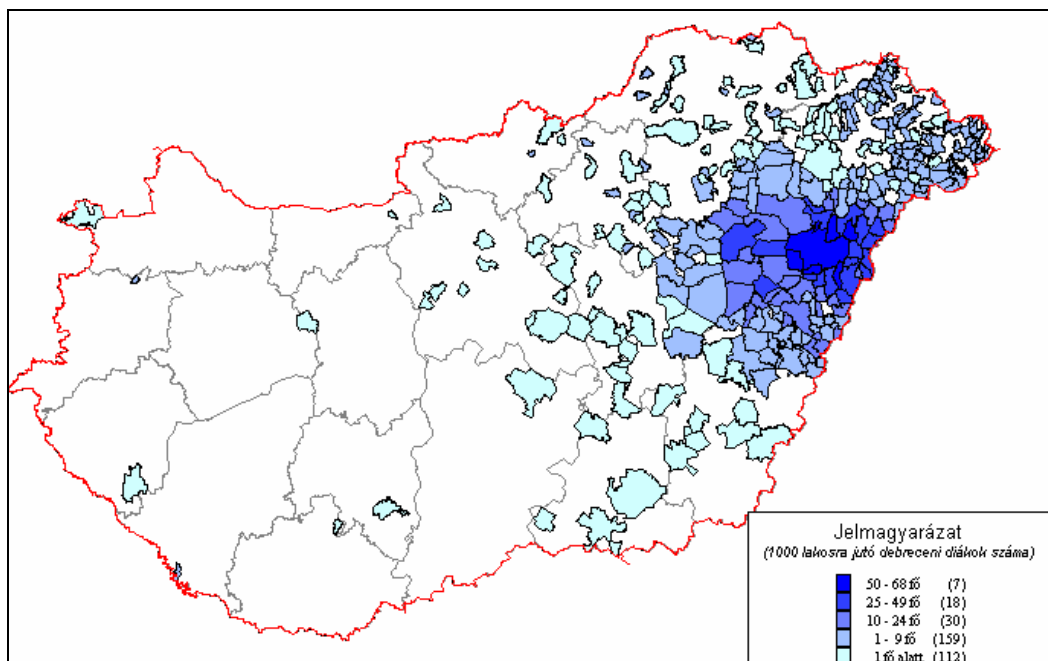
Ennek az országos viszonylatban is jellemző és a közoktatásfejlesztés stratégiájával is egybeeső tendenciának a háttérben egyedi vonások kereshetők.

1. Helyi jellemzőnek tekinthető az alföldi **mezővárosok iskoláztatási hagyománya**. A kisvárosok polgárságának, módos parasztságának "illet" középiszkolába járatni a gyerekeit. A nagy hagyományokkal rendelkező mezővárosi gimnáziumok, a debreceni kollégiumok hozzátartoztak a polgári életformához.
2. A gimnáziumi tanulók nagyobb száma az Alföldön elterjedt **protestáns vallásokkal** is összefüggésbe hozható. Ezek,- a zsidó valláshoz hasonlóan - "magasabb" végzettség megszerzésére motiválnak.
3. Egy országosan ható negatív tényező szerepét is ki kell emelni. A gazdasági helyzet, a **munkaerőpiac elbizonytalanodása** a legolcsóbb és egyelőre a legstabilabb középfokú képzést emeli előtérbe, segítségével a pályaválasztás "kitolható".

Napjaink tendenciái a kiegyenlítődés irányába hatnak. A fejkvóta utáni hajszában sok intézmény indított gimnáziumi képzést is, de a tanulók létszámában a szakmai képzés erősödik.

A város középiskoláiban 2005-ben **44 %-ban** oktatnak vidéki illetőségű tanulókat (1. és 2. melléklet). Természetesen a városon kívülről érkezők zöme a megye területéről származik (**35 %**). **8%-a** a tanulóknak megyehatáron kívülről, **1 %-a** a határon túlról választ debreceni intézményt. Ez némi változást mutat Papp A. középiskolai oktatásra vonatkozó, 1981-ben felmért adataitól. Akkor a vidékiek 56,2%-os arányát a virágzó szakközépiskolai rendszer eredményezte és ez vonzott más megyékből is tanulókat (2. ábra).

Jelenleg nagyobb távolságra is hajlandók eljutni a tanulók egy-egy keresett szakma (Kodály Z. Zeneművészeti Szakközépiskola, Dienes L. Egészségügyi Szakközépiskola) érdekében, valamint a felekezeti gimnáziumokban megszerezhető érettségi miatt (Református Kollégium, Svetits Katolikus Gimnázium, Szent József Gimnázium).

2. ábra: Debrecen középiskolai vonzáskörzete (2005)
(Forrás: Középiskolák adatszolgáltatása)

A város iskoláinak vonzását lényegesen leszűkítették, tagolták a városkörnyék településein (Balmazújváros, Derecske, Hajdúszoboszló, Püspökladány, Berettyóújfalu) az 1950-es években alakult gimnáziumok (Papp A., 1981 ; Süli-Zakar I., 1994).

A város régióra gyakorolt vonzását az egyes települések 1000 lakosára jutó, onnan debreceni gimnáziumba járó tanulóinak számával közelítettem meg. Jól felismerhető módon ez a hatás a szomszédos megyékben általában a megyehatár közelében lévő településeit érinti döntően. Természetesen akad távolabbi település is, ahol az egy fő/ 1000 lakos arányt megközelítik, de ez általában kis településről "idevetődött" egy-egy tanulónak köszönhető.

A **szomszédos megyék** közül kiemelkedik Szabolcs-Szatmár-Bereg megye ahol erőteljes Debrecen hatása. A megye keleti, délkeleti peremének közepes erősségű vonzása mellett feltűnő beregi és a szatmári területek erőteljes kapcsolódása. Egészen távoli, akár 100 kilométernél is távolabbi településekről is érkeznek tanulók. (Pl.: Záhony)

Sajátos a **megyén belüli helyzet** is. A legintenzívebb zóna nem zárul körre a város körül, ugyanis az északnyugati irányban lévő településekre gyakorolt vonzás egészen enyhe.

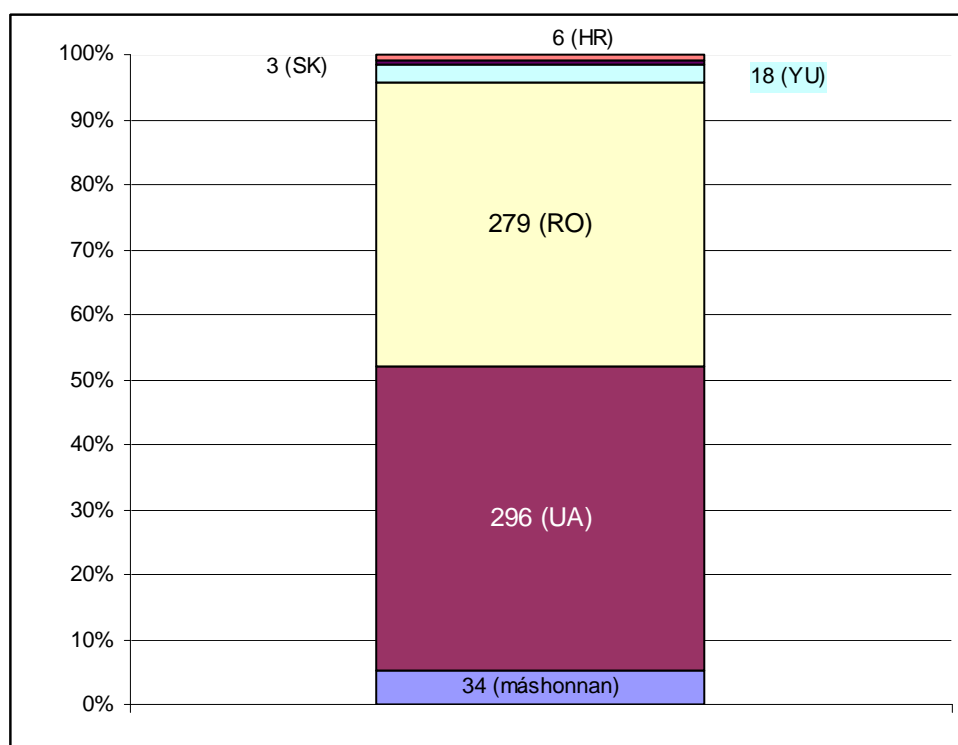
Ezt a Hajdúböszörmény, Balmazújváros felőli nyitottságot már Papp A. 1981, és Süli-Zakar I. 1994 is kimutatták. Ebben az irányban csak Hortobágy és Folyás vonzódik közepesenél jobban.

A megye egyéb területén a Debrecen vonalától keletebbre eső területek tartoznak a legintenzívebb zónába. Ez az országhatár menti, "zsákutca" helyzetben lévő sáv (Enyedi Gy. 1994, Süli-Zakar I. 1994) gimnáziumi intézmény nélküli, az innen induló tanulók vagy a viszonylag kisméretű és új alapítású gimnáziumok pl.: Biharkeresztes, Berettyóújfalu, Derecske, vagy a patinásabb debreceniek között választhatnak.

Általában a középiskolák vonzáskörzetéről elmondható, hogy az összevont központi funkciók vonzásához hasonlóan egy román határra támaszkodó, Hortobágy környékén kicsúcsosodó háromszöghöz, ("tölcsér" Papp A., 1981, "legyező" Süli-Zakar I., 1994) hasonlítható.

II. 2. Határontúli magyarok a város középfokú oktatásában

Az adatgyűjtés kiterjedt az intézményekben tanuló (esetek többségében határontúli magyar) külföldiekre is. Az ő adataik kapcsán érdekes ellentmondásra derült fény. Az intézményi adatokban a magyar anyanyelvű tanulók kevesebben vannak, mint a kontroll lehetőségét jelentő, OM által hitelesített statisztikában. A KIR (*Közoktatási Információs Rendszer*) 1998-tól gyűjti a tanulók állampolgárságára vonatkozó adatokat, ebben a Debrecenben tanuló határontúli magyarok száma magasabb, mint amiről az iskolák nyilatkoznak (3. ábra). A központi adatok szerint 636 fő, az iskolaiak szerint csak 186 fő. A két adatszolgáltatás eltérő időpontja nem eredményezhet ilyen különbséget.

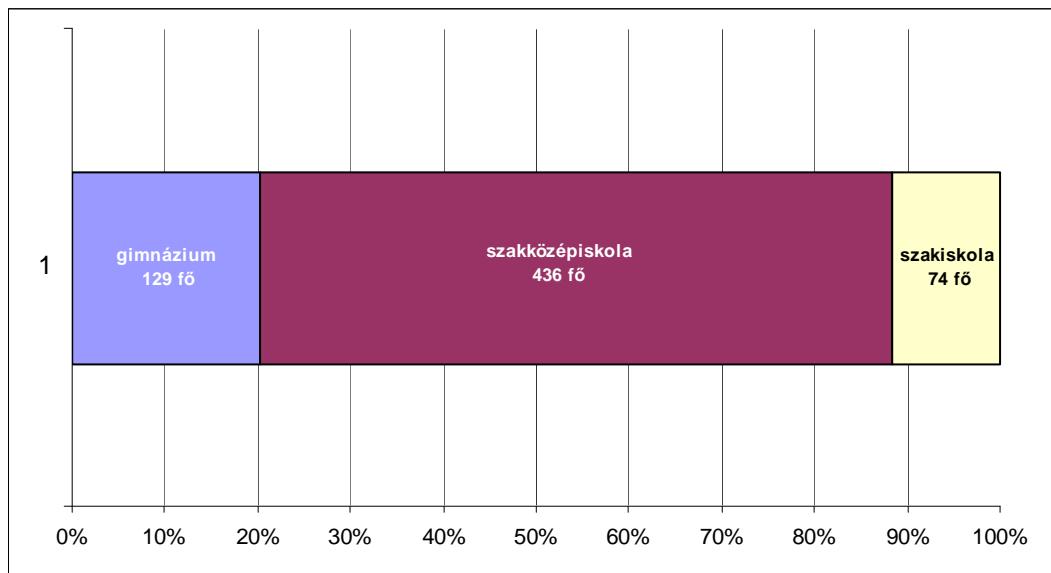
3. ábra: A debreceni középfokú oktatásban jelen lévő, magyar anyanyelvű külföldi állampolgárságú tanulók
(forrás: KIR, 2002)

A magyar közoktatási intézményekben külföldi állampolgárok **legálisan tanulhatnak**, utánuk az iskolák a magyar állampolgárok utáni támogatásra (*kvóta*) jogosultak. Tartózkodási engedély birtokában, államközi megegyezések eredményeként jelenlétük szabályos. Ezzel együtt gyakori, hogy az ideiglenes lakcímmel (általában határközeli állandó lakóhellyel) rendelkező tanulókat az intézmények külön már nem tartják nyilván.

Az állampolgárság szerinti megoszlásban a közeli határok szerepe a döntő. A tanulók nagyrészt Ukrajnából és Romániából jönnek. Az utóbbiak esetében feltűnő, hogy ők kötődnek legkevésbé a földrajzi közelséghez, a Dél-Alföld mellett Budapesten, de még dunántúli települések iskoláiban is feltűnnek nagy számban (Teperics K., 2002). Ellentétként a Szlovákiából érkezők említhetők, akik szinte csak a határmenti települések (Északkelet-Magyarországon Zemplén), és a Kárpátaljai magyarok, akik szintén zömében határközeli intézményekben jelennek meg. A határontúli magyar kisebbség létszámaiból következő arányoktól a kárpátaljaiak nagy száma tér el figyelemre méltóan. Ha a másik végletet, az elenyészően kicsi szlovéniai, horvátországi, „nyugati” létszámot is nézzük, akkor valószínűsíthető, hogy onnan érkeznek inkább a tanulók, ahol a magyar gazdasági helyzet jónak látszik, ahonnan cél lehet a magyar munkaerőpiacra való bejutás.

A jelenség hátterében **modern** motívumokat kereshetünk. Szigorú gazdasági racionalitás alapján hoznak anyagi áldozatot a magyar középiskolákban tanulók szülei, ennek eredményeként jobb munkaerőpiaci helyzetet, a későbbiekben jobb jövedelmeket várnak el. Elveiben ez megfelel a közgazdaságtan emberi tőke elméletének (Varga J. 1998), miszerint a jövő hozamai reményében befektetnek a tanulók szülei gyermekeik iskoláztatásába. Itt hiányoznak az állami szándékok, a külföldön történő továbbtanulás hátterében csak a tanuló és a családja áll. Ez klasszikusan az "alulról szerveződés", amikor az állami akarat csak utána megy az eseményeknek, legfeljebb csak legalizálnak meglévő kapcsolatokat.

Az **iskolatípus-választásban** ez eredményezhet a magyarországi trendektől eltérő tendenciák (4. ábra). A szakmai képzést nagyobb arányban választják a tanulók, negyötödük ebben az iskolatípusban tanul.

4. ábra: A debreceni középiskolákban megjelenő határontúli tanulók iskolatípus választása (forrás: KIR, 2002)

A szakmai képzés túlsúlya mellett érdekes vizsgálati lehetősége a szakmacsoportonkénti bontás (Teperics K., 2002). A külföldi állampolgárságú tanulók választásait a magyar átlaggal összevetve feltűnő, hogy mezőgazdasági-élelmiszeripari,

kereskedelmi, humán és a művészeti szakmacsoportok népszerűbbek körükben, mint az itthoniak között. Egészen kiugró a művészeti képzésben történő megjelenésük. Elmaradnak arányaikban a műszaki és a pénzügyi jellegű szakközépiskolákban, pedig ezek a "divatos" szakirányok közé tartoznak ma Magyarországon. A konjunktúra miatt az ilyen iskolákba nehezebb is bejutni a határ túloldaláról.

A kapcsolatok háttérben felismerhetők a **tradicionális** elemek, hiszen egykor már létező, de a trianoni békeszerződés által szétszakított társadalmi - gazdasági - kulturális egység újjáéledése figyelhető meg. Könnyíti a helyzetet, hogy a határ mindkét oldalán magyarok találhatók, nyelvi nehézségek nincsenek. A Monarchia idején kialakult, működő középiskolai vonzásokörzeteket (Sárospatak, Debrecen református iskoláinak kiterjedt beiskolázási köre) bomlottak fel a háború után, ezek újbóli kiépülését, újak megjelenését hozzák magukkal a "légiessé" váló határok.

III. Felsőoktatási vonzások

III. 1. A debreceni felsőoktatás magyarországi vonzásterülete

Debrecen felsőoktatásának mennyiségi kiterjedése az **országos tendenciáknak megfelelően** zajlott az elmúlt évtizedben. Jelenleg a megyében tanul a magyar felsőoktatásban nappali tagozaton tanulók **7,26 %-a**. Az arány az elmúlt évtizedben valamit csökkent, 1990-ben ez még 10,2%, 2000-ben 8,3% volt. Az arányvesztés háttérben a debreceniekhez hasonló növekedést mutató „régis intézmények” mellett megjelenő újak találhatók

A bővülés nem minden intézményt érintett egyformán. Az egyes tanulmányi ágakra jellemző növekedés országos átlagát a régi **KLTE** (*ma Tudományegyetemi Karok*) és a **DATE** (*ma Agrártudományi Centrum*) haladta meg, a **DOTE** (*Orvostudományi Centrum*) és a Zeneművészeti elérte, a Református Egyetem, a Tanítóképző elmaradt tőle.

A **KLTE** és a **DATE** hallgatóinak száma növekedett meg jelentősen 1990-től. Mindkét intézményben a bővülés háttérben szerkezeti átalakulás is található. Az emberi erőforrások képzése szempontjából fontos, hogy a munkaerőpiacon keresett szakirányok jelentek meg a képzési palettán. A jogi-és a közgazdasági képzés újraindítása a **KLTE** keretei közepette, a klasszikus mezőgazdasági mérnöki szakok mellett a „gazdasági agrármérnök” és egyéb gazdasági szakirányú oklevél megszerzésének lehetősége a **DATE**-n.

A **Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző**, a **Wargha István Pedagógiai Főiskola** (*ma DE Pedagógiai Főiskolai Kar*), a **Konzervatórium** és a **Református Egyetem** létszáma nem változott lényegesen. A **DOTE** esetében összetettebb a kép. 1995-ig nőtt, majd onnan 1997-ig csökkent a hallgatók száma. Az **Általános Orvosi Kar** létszáma stagnál, emelkedés a fogorvosok képzésében és a főiskolai szintű (**Nyíregyházán** működő) karon van. Évente általában 4-500 hallgató részese a **Térítéses Orvos Képzésnek (TOK)**.

A hallgatói létszámok növekedésének háttérben fellelhető néhány országos viszonyoktól eltérő jellemző.

1. A **demográfiai háttér**. A megye népességének korszerkezete kedvezőbb, mint az országos átlag. Ebből következően a felsőoktatásba lépő korosztály létszámának csökkenése lassabb, hosszabb távon biztosíthatja az utánpótlást. Külön figyelmet érdemel

azonban a kedvező mutatók egy részének¹ háttérben lévő roma kisebbség. Ha a tendencia nem változik a népesség jelenleg mintegy 8%-át kitevő romák 2050-re a 14-19 éves korcsoport 23%-át fogják kitenni. Ma a felsőoktatásban alig jelennek meg, ezzel a tendenciával a merítés lehetőségét csak szűkítik. A probléma ennél jóval összetettebb, a **cigányság** iskolázottságának emelése egészében fontos társadalmi érdek.

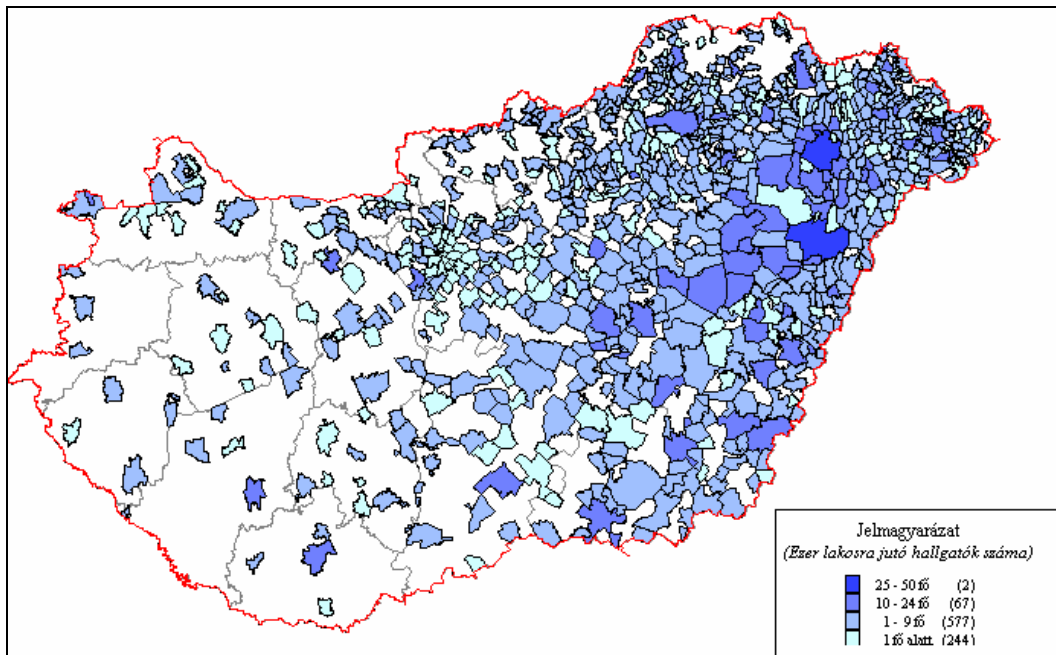
2. A **munkaerőpiac igényei**. A megye iskolázottsági mutatói jóval alatta maradnak a rájuk jellemző átlagoknak, ezért a diplomás munkaerő piaci kereslete rövidtávon biztosított.
3. A **határon túli magyarok megjelenése** a intézményekben. A jelenlegi kép a határok átjárhatósága óta a bővülés jeleit mutatja. Ma mintegy 3-4%-a a hallgatói létszámnak a határon túlról érkezett. A konzervatív szakirány-választásuk - egyetemi szintű bölcsészképzés -, időlegesen ellenpontozza a hazai érdeklődés csökkenését.

Az intézményrendszer szerkezeti átalakulása sem tér el az országos tendenciáktól. Az **Felsőfokú Szakképzés csak nyomaiban** jelent meg a megyében. A munkaerő-piac szemszögéből az egyetemi képzésben a Közgazdasági Kar és az Állam és Jogtudományi Intézet megjelenése előremutató jelenség.

A leglátványosabb változás a szervezeti rend **integrációval** történő megváltoztatása volt. A megye állami fenntartójú felsőoktatási intézményei a Debreceni Egyetem keretei közé kerültek, úgy hogy a Nyíregyházán működő Egészségügyi Főiskola is a monstrem keretei közé tartozik. Integráción kívül maradtak az egyházi fenntartójú intézmények, a Református Hittudományi Egyetem és a Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola.

A területi kapcsolatok vonatkozásában nagyobb területre kiterjedő, de kevésbé intenzív zóna látható Debrecen körül. Az intenzíven érintett terület **Északkelet-Magyarországra** koncentrálódik. A Békéscsaba - Szolnok - Salgótarján vonaltól északra lévő területekről érkezik a hallgatók zöme. Számítható módon az egyetemek nagyobb, a főiskolák kisebb területre terjesztik ki hatásukat. A város felsőoktatásából hiányzik főiskolai tanárképzés, ami jelentősebb vonzást eredményezhetne. A döntően óvodapedagógusok és tanítók képzésével foglalkozó (az 1960-as években szakközépiskolai szintről főiskolai rangra emelt egykori „képzők”) főiskolák közvetlen környezetük igényeinek kielégítésére alkalmasak elsődlegesen (5. ábra).

¹ A kedvező demográfiai mutatók nem kizárólag a roma népesség termékenységének köszönhetőek. az országosnál jobb mutatók háttérben ez a tényező 30% körüli súllyal ismerhető fel. („Területfejlesztési alapkutatások az észak-alföldi régióban” MTA RKK Alföldi Tudományos Intézete, Szerkesztette: Kiss J. P. 2000)

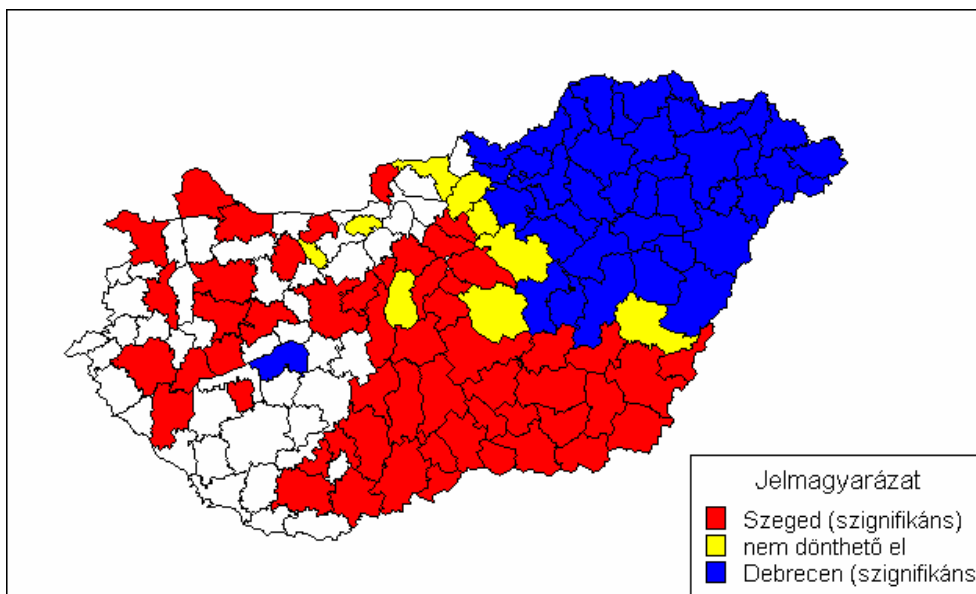

5. ábra: Debrecen felsőoktatási intézményeinek beiskolázási körzete
(forrás: Intézményi adatszolgáltatás)

III. 2. Vonzáskörzet határok Kelet-Magyarország egyetemi városai között

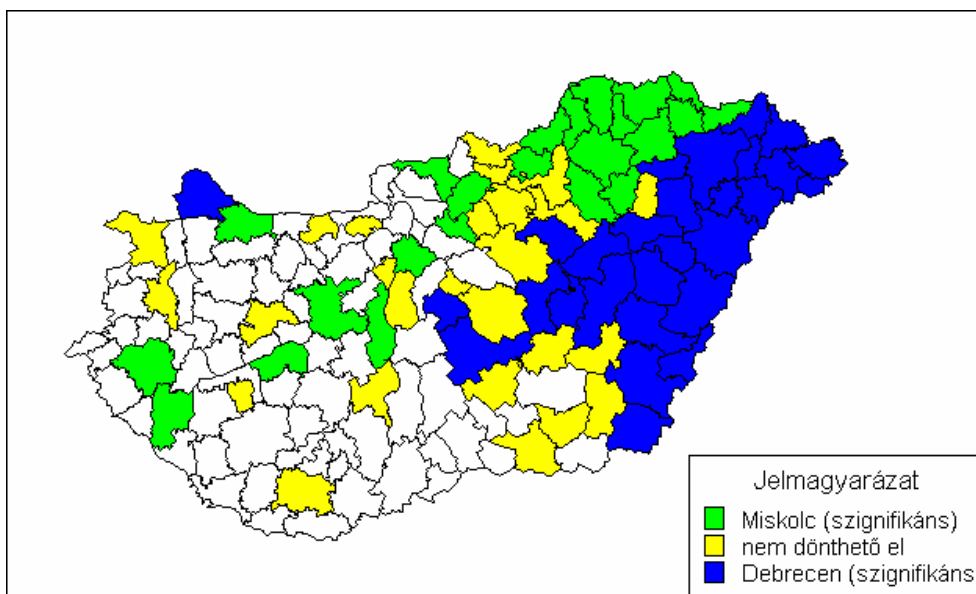
1997/98-as tanév adatainak felhasználásával Kelet-Magyarország egyetemei közötti vonzáskörzet elhatárolásra binomiális szignifikancia vizsgálat alapján tettem kísérletet. Egyértelműen kirajzolódik a Debreceni Egyetem, Miskolc és a Szegedi Egyetem közötti határvonal. Erős szignifikancia mutatható ki **Hajdú - Bihar, Szabolcs – Szatmár - Bereg és Jász – Nagykun - Szolnok megye** területén. Érdekes, hogy Miskolc vonzása a Tiszamente kistérségében ellenpontozza annyiban Debrecenét, hogy nem mutatható ki szignifikáns kapcsolat Debrecennel. Másik oldalról az Észak-Békési kistérség vonatkozásában Debrecen oldja a megye más területeire jellemző Szeged dominanciát.

Általában megfigyelhető, hogy Szeged Dél-Alföldre kiterjedő intenzív vonzásterülete nagyobb, mint Debrecené és a Dunántúlon is több helyről gyűjti be hallgatóit (6. ábra).

6. ábra: A Szegedi Egyetem és a Debreceni Egyetem kistérségekre gyakorolt vonzása
(forrás: *Intézményi adatszolgáltatás, 1998*)

Miskolc kisebb területre terjeszti ki a hatását, de a távoli Dunántúli kistérségekben Debrecennél határozottabban tűnik elő (7. ábra). Nehézipari specializációi miatt a miskolci egyetem vonzáskörzete nagyobb területre terjedt ki, mint debrecené, hiszen az itteni szakok alternatívájaként a budapesti, pécsi és szegedi képzések is szóba jöhettek.

7. ábra: A Miskolci Egyetem és a Debreceni Egyetem kistérségekre gyakorolt vonzása
(forrás: *Intézményi adatszolgáltatás, 1998*)

A város felsőoktatása a megyére, Szabolcs–Szatmár–Bereg és Jász-Nagykun-Szolnok területén tűnik meghatározónak. Az általánossá váló felsőoktatás új jelenségei közül a Hajdú-Bihar megye településeiről felsőoktatásba induló hallgatók településválasztására is igaz, hogy

az intézmény (sőt oktatási szint) választásban elsődlegesen a **földrajzi közelség** játszik szerepet. Az eddigiekben inkább csak főiskolákra kimutatható helyi vagy közeli településekről történő beiskolázás, kiterjedt az egyetemi szintre is. Alapvetően és talán természetesen Debrecen dominál a települések között. A várostól távolodva kerülnek helyzetbe a megyén kívüli, de abszolút értelemben közelebbi felsőoktatási intézmények. A főiskolai képzés hiányzó elemét nyújtó Nyíregyháza (főiskolai tanárképzés) és Szolnok (gazdasági főiskola) követi a megyeszékhelyet.

III. 3. Külföldi hallgatók a debreceni felsőoktatásban

Kelet-Közép Európa átalakulása a felsőoktatás határmenti kapcsolatainak megerősödését eredményezte. Az országhatár menti elhelyezkedés a határontúli magyar népességgel való kapcsolattartásban lehetőségeket és feladatokat rejt a debreceni felsőoktatási intézmények számára. Az együttműködések minősége egyfajta indikátornak tekinthető. A modernizáció feltételeként tartjuk számon őket, mutatóik, intenzitásuk árulkodnak az adott térség társadalmának fejlettségéről (Ladányi A. 1996).

Jellemző vonásuk, hogy az együttműködés előrehaladtában (a rendszerváltás körüli időszakban) az egyéni érdekek mellett komoly szerepet játszott az állami akarat. Ennek eredményeként kialakultak az intézményesített formák, felsőoktatási szövetségek, (pl.: *ACRU*, a *Kárpátok Régió Egyetemeinek Szövetsége*), cserekapcsolatok jöttek létre.

A „létező szocializmus” időszakában megszokottól eltérő módon, ma már nemcsak a politikai szándékok lelhetőek fel az együttműködések hátterében, hanem a helyi társadalom kezdeményezései is.

A Debreceni Egyetem több módon is szerepet vállal a határontúli magyarság felsőoktatásának szervezésében.

A helyben történő képzés érdekében a képzési kínálat bővítését, a magyar nyelvű oktatás meghonosítását segíti azokban a szakirányokban, ahol a diploma érdekében nem várható el a nagy távolságra történő mozgás (magyar nyelvű tanítóképzés). A „**felzárkózási stratégia**” (Kozma T. 1997) közös intézményalapításokat jelent a magyar határ túloldalán. Az egyetem aktív közreműködése mellett került sor a beregszászi, a nagyvárad, kolozsvári magyar nyelvű képzés újraindítására (Béres Cs. – Mojzesné Székely K. 1997; Orosz I. 1997).

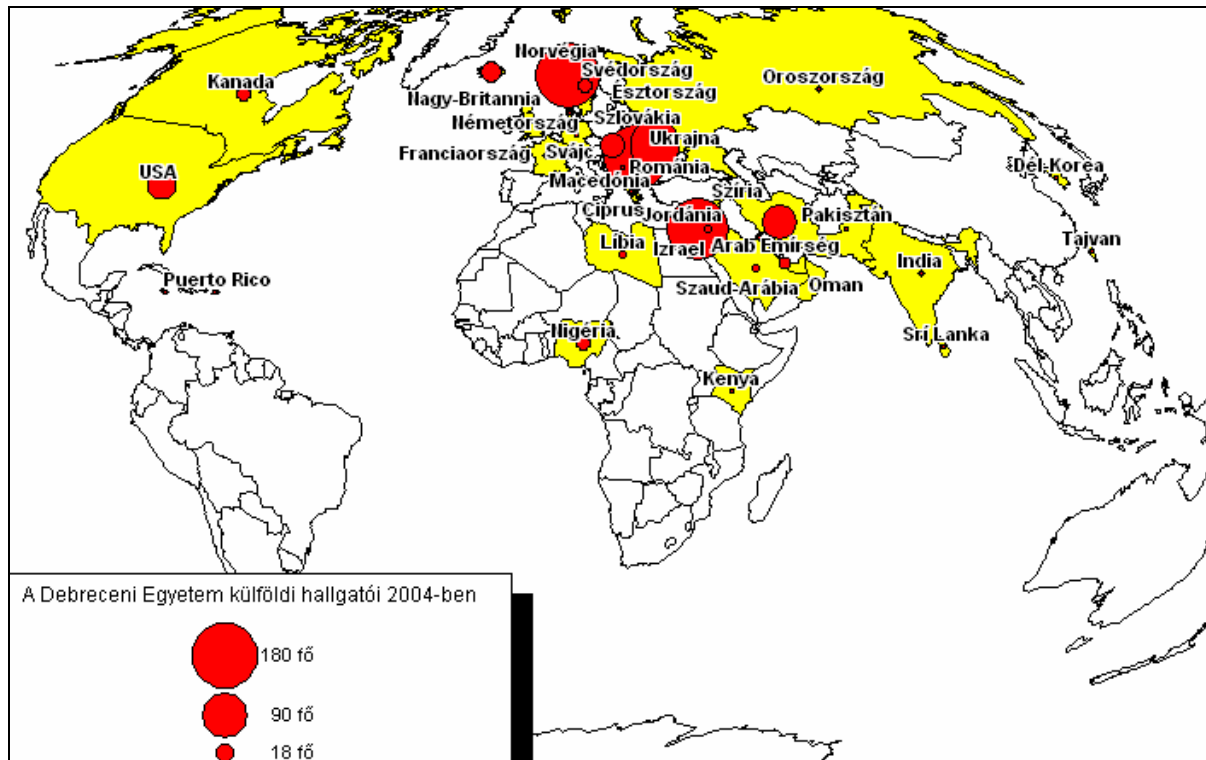
A magasabb szintű (egyetemi) képzés érdekében határon túlra is mozdulnak a hallgatók. A „**túlélési taktika**” (Kozma T. 1997) a kisebbségi helyzetben lévő magyarok anyaországban történő felsőfokú képzését jelenti, itt is fontos a debreceni felsőoktatás szerepe.

Elveiben ez egy körvonalazódó nemzetközi oktatási piac csírája is lehetne, ahol a szakirányok, intézmények közötti választás az országhatárokat figyelmen kívül hagyva racionális szempontok alapján történhetne. Gyakorlatában ez még csak a rövidtávú racionalitásnak megfelelően („taktika”) zajlik, a hallgatók zöme a magyarországi felsőfokú tanulmányok után nem tér vissza a szülőföldre. A könnyebb megélhetés, a jobb gazdasági helyzet, vonzóbb, mint a kisebbségi értelmiségi státusz.

Debrecen vonzása a magyarlakta Kárpátalját, Kelet-Szlovákiát, Románia határmenti megyéit érinti. A határokon túlról érkező hallgatók számbavételéhez az érintett intézmények 2004/05-ös beiratkozási adatait hívtam segítségül, állandó laccímük ismeretében térképen jelenítettem meg származási helyüket.

Adataim szerint a külföldi hallgatók 3-4%-os átlagos aránnyal jelennek meg Kelet-Magyarország intézményeiben². Valamivel több, mint harmaduk, szomszédos országból érkezik, magyar anyanyelvüként.

Intézményenként eltérő a külföldi vonzás. Az *Orvostudományi Centrum* esetében a magyarok aránya kevesebb, mint 10%, ott az angol nyelvű, térítéses képzés miatt sok a „nyugati”, illetve más kontinensről származó hallgató (8. ábra), miattuk terjed ki a vonzás más kontinensekre.

8. ábra: A Debreceni Egyetem külföldi hallgatói 2004-ben
(forrás: *Intézményi adatszolgáltatás*)

Ellenpólust a számában kicsi, de arányaiban magas *egyházi felsőoktatás* jelenti, ahol szinte kizárólag határontúli magyarok tartoznak a külföldiek közé.

Szakirány választásukban felismerhető néhány jellemző.

- A hajdúböszörményi a debreceni tanítóképző főiskolák adatai arról árulkodnak, hogy a tanítóképzés magyarországi intézményeibe nem jelentkeznek külföldről. A határ túloldalán ezek voltak az első magyar nyelvű képzést folytató intézmények, a hallgatók tehát szülőföldjükön is hozzájutnak a képzéshez.
- Valószínűleg az agrárágazatok eltérései miatt, de alig érkeznek hallgatók a mezőgazdasági felsőoktatás intézményeibe. Tervek között megjelent a nagyváradi magyar nyelvű agrárképzés gondolata, ez tovább szűkíti a magyarországi képzés fontosságát.

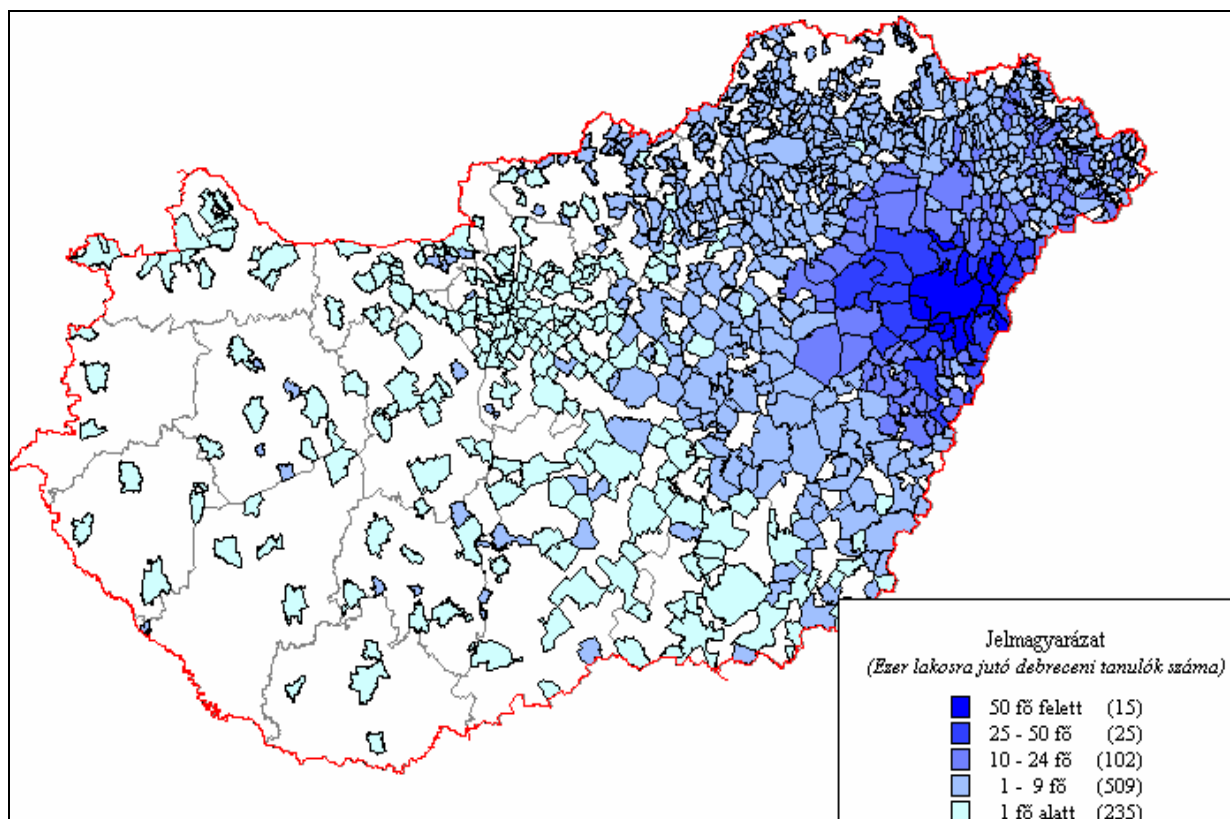
² A dolgozat egészéhez hasonlóan itt is csak az államilag elismert felsőoktatási intézmények vizsgálatára kerül itt sor. Kimaradnak a körből a post-secondary képzés különböző formái, ráadásul ezek az intézmények nyújtják a munkaerőpiacon leginkább keresett képzések nagy részét. A szűkítés elfogadhatósága mellett szólnak becslések, miszerint az ilyen pénzdíjas képzésekben alacsony a külföldiek aránya.

- Alacsony a műszaki- és a gazdasági képzésben megjelenők száma is. A gazdasági átalakulás későbbi szakaszában vélhetően ezeket az ismereteket is igény lesz, ez létszámnövekedést eredményezhet.
- Legnagyobb számban az egyetemi szintű bölcsész-pedagógus képzést választják a határ túloldaláról érkezők. Ez összecseng a határon túli intézményalapítási törekvésekkel.

A hagyományok, a gazdaság helyzete és a nyelv a terület oktatási-tudományos központjává tették Debrecent, vonzóvá felsőoktatási intézményeit.

IV. Debrecen összevont vonzáskörzete

A közép- és felsőoktatás adatainak összevonásával oktatási vonzáskörzet kijelölésére nyílik lehetőség. A magyarországi adatok segítségével térképre került minden olyan település, ahonnan egynél több diák érkezett Debrecen valamelyik intézményébe (9. ábra).

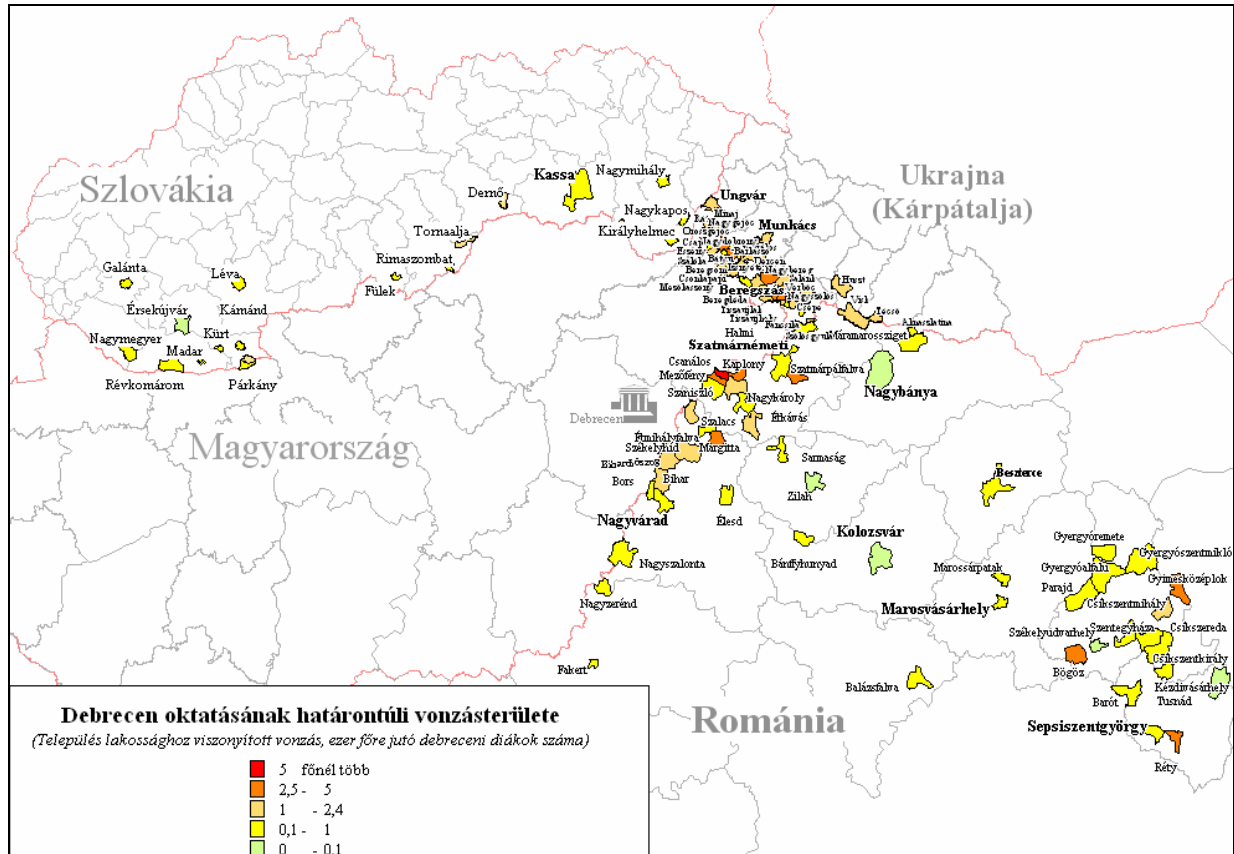

9. ábra: Debrecen oktatásának magyarországi vonzáskörzete
(forrás: Intézményi adatszolgáltatás)

Szabályos intenzitási zónák zárulnak a város köré. A távolság növekedésével az ezer lakosra jutó diákok száma egyenletesen csökken. Néhány esetben a közlekedési lehetőségek, fővonalak (közút, vasút) mentén csápszerűen távolabbra nyúlik a vonzás. Ez más funkciók vagy komplex vonzásvizsgálatok esetén is felismerhető jelenség. Természeti hatások is fellelhetők. A Tisza (és a megyehatár) adja a határvonalat borsodi területek irányába.

Feltűnő elem, hogy a központi magtól elszakadva „hajdú-bihari szintű” vonzással bír a város a magyarországi Szatmár és Bereg területére.

Jóval kisebb diák létszám mellett a határontúli területek vonzásintenzitását is térképen ábrázoltam (10. ábra). Az intenzitási viszonyszám kialakításakor az érintett települések magyar lakosságának adatait használtam fel.

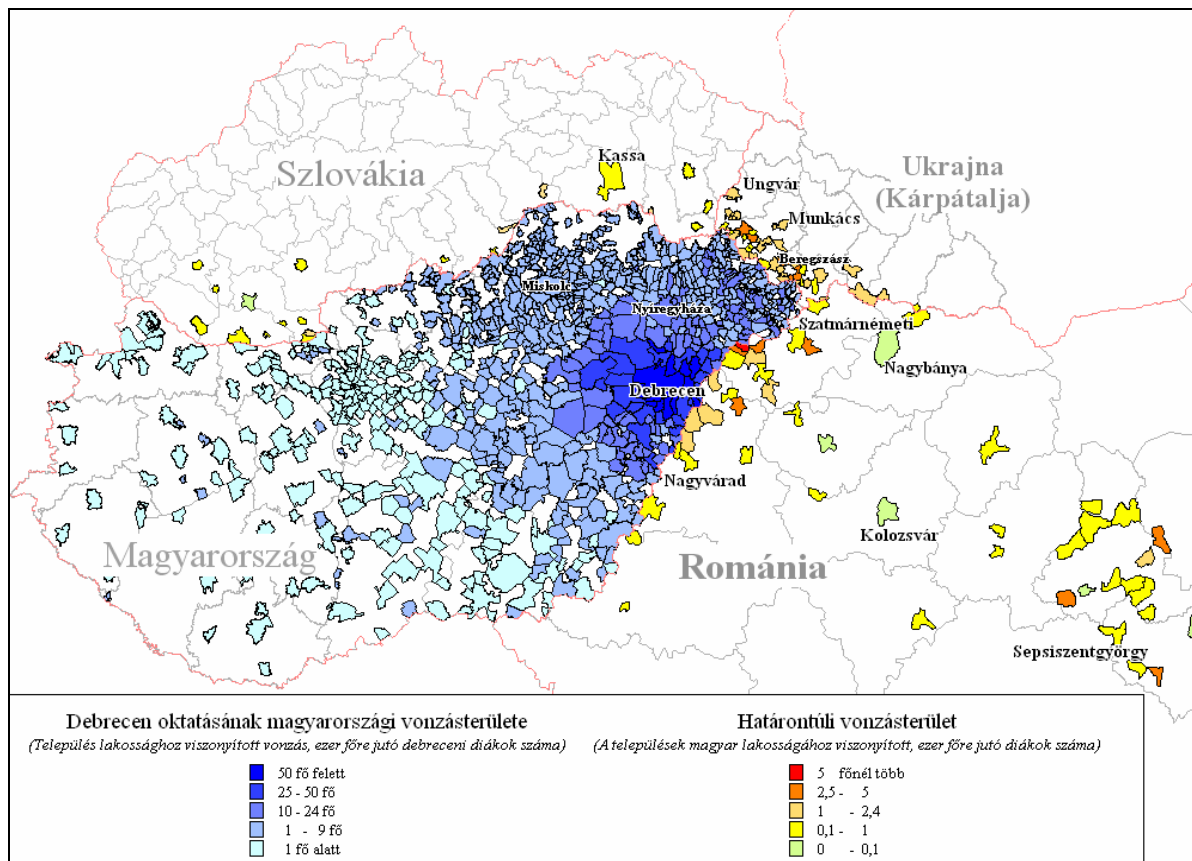

10. ábra: Debrecen oktatásának határontúli vonzásterülete.

(forrás: *Intézményi adatszolgáltatás*)

A létszámok eltérése a skála átalakítását is eredményezte, minden kategóriában a magyarországi tizede lett a határ. A város oktatási intézményei által vonzott területek közül a bihari és szatmári határmenti sáv települései és Kárpátalja emelhető ki. A magyarországi vonzáskörzethez kapcsolódóan ezek a legintenzívebben vonzott részek. Mellettük a székelyföldi magyar települések és a Szlovák alföld településeinek életében játszik komoly szerepet a város oktatása. Kelet-Szlovákiából a vártnál kevesebben jönnek a városba, számukra Miskolc, de főképp Budapest fontosabb.

Együttes vonzáskörzet térképet rajzoltam a két előző alapján. (11. ábra). Ennek segítségével leírható a város intézményei által leginkább vonzott terület. Egy észak-északkelet - dél-délnyugat irányú hossz tengellyel rendelkező téglalap alakú zóna ismerhető fel, aminek déli határán a magyarországi Bihar, északi határán pedig a kárpátaljai munkácsi beregszászi és nagyszőlősi járások helyezkednek el. Nyugatról ezt Borsod (és a Tisza), keletről a romániai Szatmár és Bihar megyék határolják. Az egybefüggő zóna mellett „szilánkokban” feltűnnek Szlovákia és Székelyföld magyar lakta települései is.

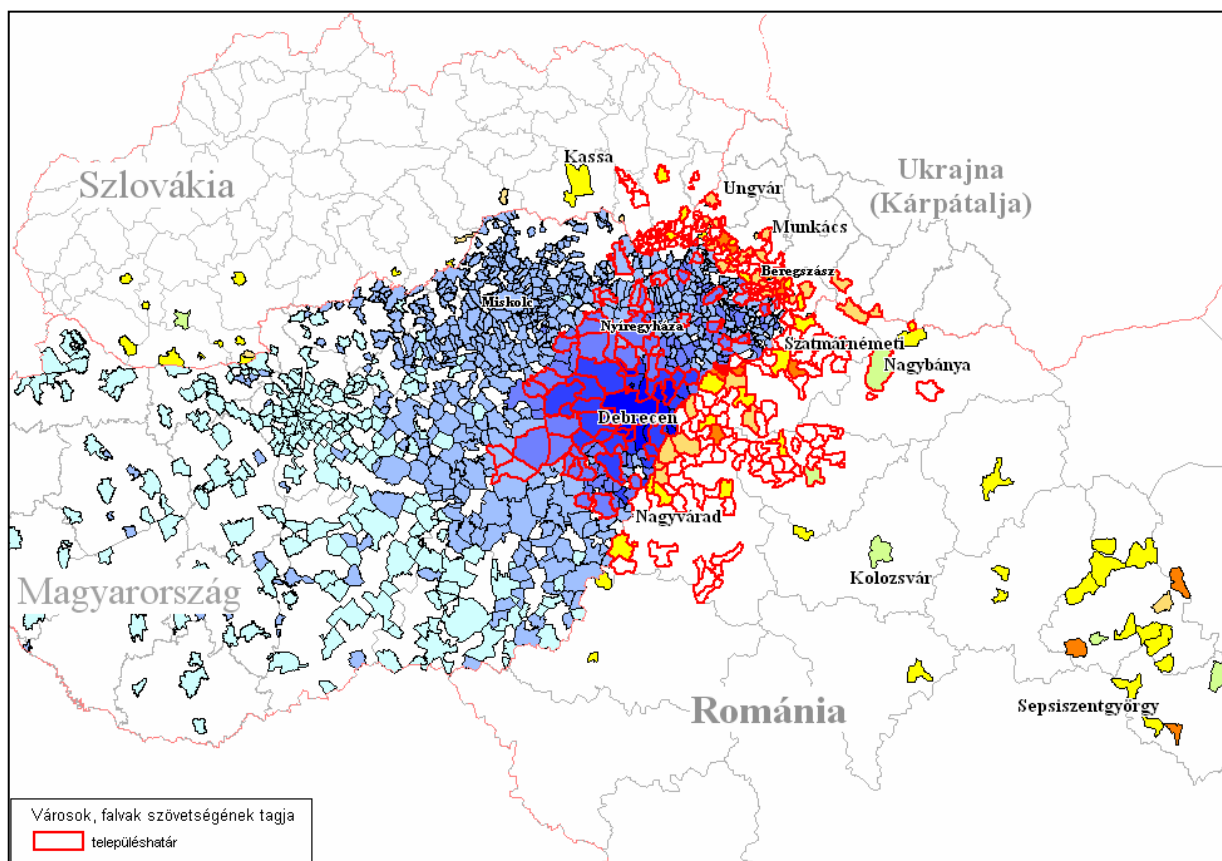
11. ábra: Debrecen oktatásának vonzáskörzete (2005)
(forrás: *Intézményi adatszolgáltatás*)

Az oktatás által kijelölt „funkcionális régió” területének „Városok, falvak szövetségével” történő összevetését mutatja a 12. ábra. Az oktatás által vonzott területre rávetítettem a formálódó kulturális régió tagtelepüléseinek térképét és komoly egybeesést állapítottam meg. Az oktatás révén intenzíven Debrecenhez kötődő területek szinte teljes egészében jelen vannak a „Szövetségben”.

Területét tekintve a „Szövetség” nagyobb, mint amit az oktatás segítségével kirajzolt vonzáskörzet. Oktatás által nem érintett területnek tekinthetők a Kelet-Szlovákiában elhelyezkedő tagtelepülések, a romániai Szilágy és Máramaros megyék csatlakozó települései, Bihar megye déli – délkeleti települései és az előzőekben emlegetett „szilánkok”.

Formálódó kulturális régióról lévén szó ez jelentheti azt, hogy más vonatkozásokban kötődnek ezek a területek a régió centrumához.

A kulturális régió kialakulása és működése szemszögéből az oktatás révén kialakuló kapcsolatoknak meghatározó szerepe lehet. Az együttműködés motorjává válhat az a kapcsolatrendszer, amit közös tanulmányok ideje alatt szerezhetnek meg a térségben élő értelmiségiek.

12. ábra: A „Városok, falvak Szövetsége” tagtelepülései és az oktatási vonzás
(forrás: Intézményi adatszolgáltatás)

V. Összegzés

Debrecen közép- és felsőoktatásában tanuló külföldi állampolgárságú diákok száma magas. Az összes tanuló 3-4 %-át adják, alapvetően határontúli magyarok, akik közeli országokból érkeztek.

Azokból az országokból érkeznek (Románia, Ukrajna), ahol a gazdasági helyzet és az oktatás színvonala rosszabb, mint nálunk. A kisebbségi magyarok létszámát meghaladó arányban jöttek Kárpátaljáról.

Középiskolában az iskolatípusok közötti választásukban a szakmai képzések vannak túlsúlyban. Számomra ez arról árulkodik, hogy a magyar középiskolát választó tanulók jellemzően nem a felsőfokra (szinte kizárható, hogy a szülőföld felsőoktatására) készülnek. A szakközépiskola és (még inkább) a szakiskola a munkaerőpiacra készíti fel a tanulóit. Aki a középfokot itt végzi el az valószínűleg nem az otthoni felsőoktatásra, sőt nem is igazán az otthoni munkaerőpiacra, hanem a magyarországiira készül fel, itt remél előnyöket vagy legalább is magyar tanulókkal egyező esélyeket. Sokkal gyakorlatiasabb és határozottabban az áttelepülés szándékát mutatja ez, mint a felsőoktatásban megfigyelhető tendenciák. A határon átnyúló kapcsolatok legélénkebb formájának lehetünk ebben az esetben a tanúi, hiszen itt állami segítség nélkül, a "homo oeconomicusként" viselkedő szülők és tanulók a szellemi

tőkéjük növelése érdekében hoznak anyagi áldozatot. Választásuk hátterében (kényszerként) a szülőföldön, anyanyelven történő szakmai középfokú képzés hiányosságai is fellelhetők.

Felsőoktatás vonatkozásában a „hagyományos” képzések a legjelentősebbek. A tudományegyetemi szakirányok (BTK, TTK) a legjellemzőbbek, a munkaerőpiacon értékesebb irányok (jogász, közgazdász, orvos, agrár, műszaki) egyelőre másodlagos szerepet játszanak.

A város oktatásának együttes vonzása jól körülhatárolható területre koncentrálódik. A terület Hajdú-Bihar, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyéket jelenti Magyarországról, Kárpátalja és a romániai Bihar, Szatmár megyék határ közeli településeit a határontúlról.

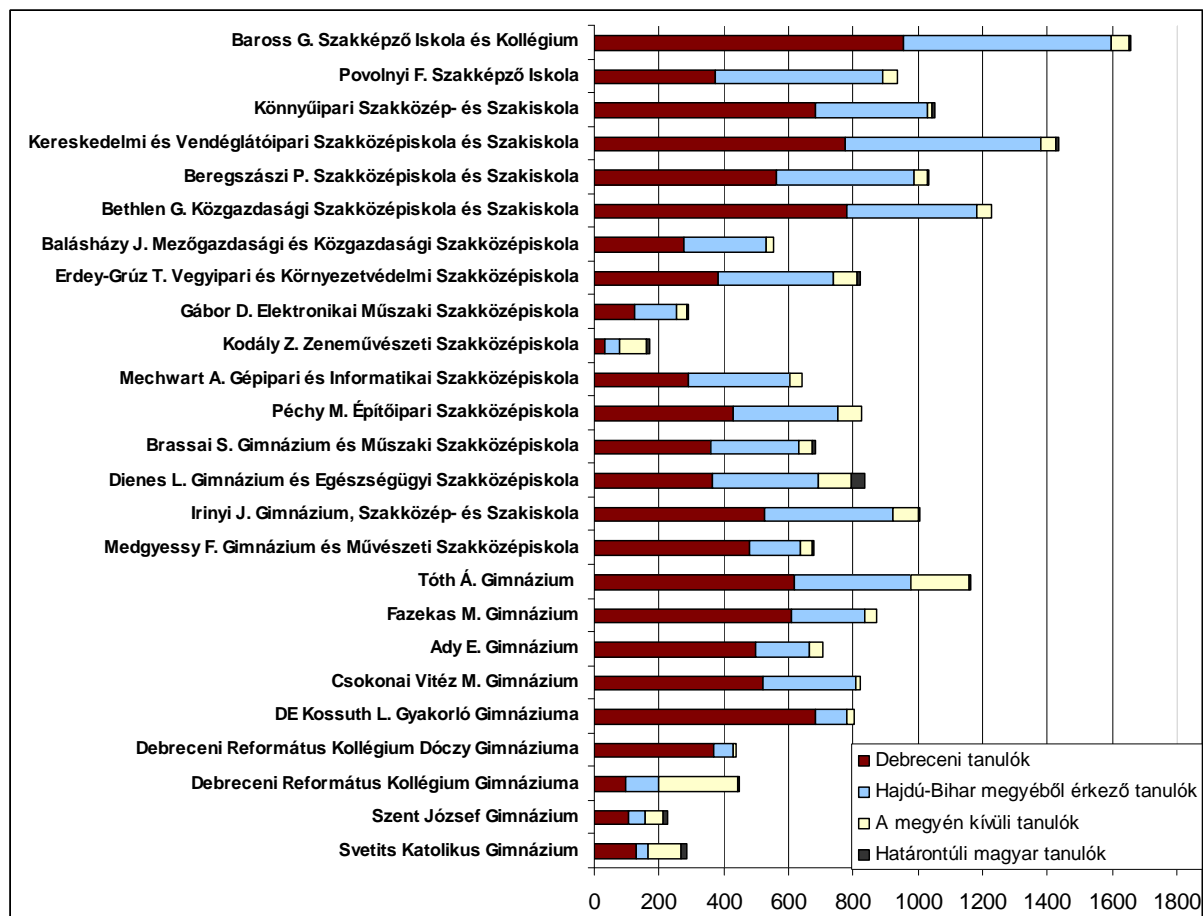
Az oktatással kijelölhető funkcionális vonzáskörzet teljes egészében része a „Városok, falvak szövetsége” kulturális régió területének, határaik egybeesése szembeötlő.

VI. Felhasznált irodalom

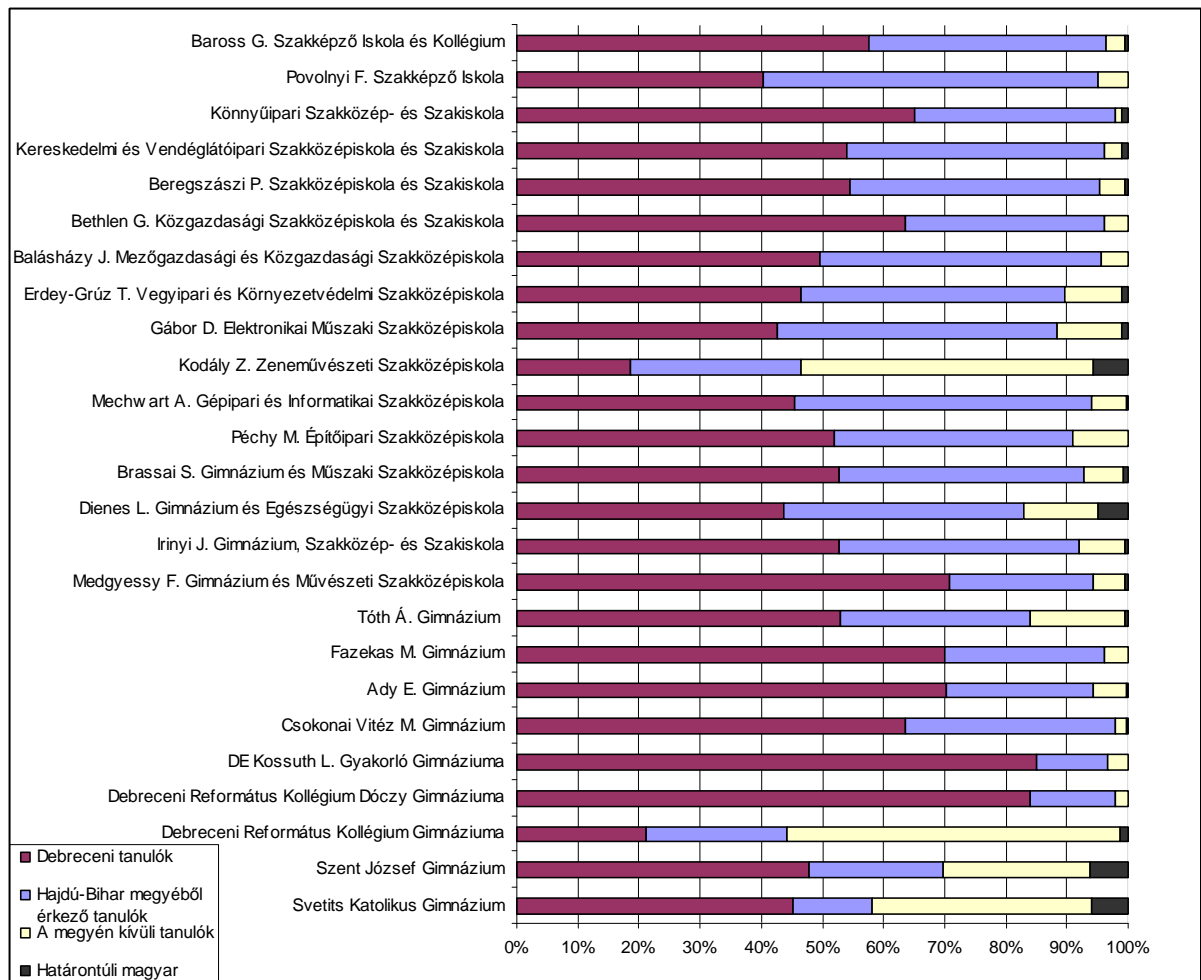
- Bajmóczy P. – Kiss J. (1999):** Megyék, régiók és központjaik – modellek tükrében. - Tér és Társadalom 1-2, pp. 31-51.
- Baranyi B. (1999.):** A "periféria periferiáján" - a határmentiség kérdőjelei egy vizsgálat tükrében az Északkelet-Alföldön. - Tér és Társadalom, 4. pp. 17-44.
- Béres Cs. - Mojzesné Székely K. (1997):** A nagyvárad Sulyok Főiskola. - In.: Határmenti együttműködés a felsőoktatásban (szerk.: Buda M.- Kozma T.) Debrecen. pp. 193-209.
- Enyedi GY. (1994):** Az Alföld fejlődésének perspektívái, In: Az "Alföldi-út" kérdőjelei (Szerk.: Timár J.), MTA RKK Alföldi Tudományos Intézet Békéscsabai Osztálya, Békéscsaba. pp. 13-17.
- Enyedi Gy. – Keresztély K. (szerk.) (2005):** A magyar városok kulturális gazdasága. – MTA Társadalomkutató Központ, Budapest. 221 p.
- Forray R. K. (1993):** Az Alföld oktatásügye. - Alföldi társadalom IV. (szerk.:Lengyel I.) Békéscsaba. pp. 26-49.
- Forray R.K. – Kozma T. (1999):** Az oktatáspolitikai regionális hatásai 1990-97.- (Szakértői anyag az Oktatási Minisztérium számára) OKI, Budapest. 45 p.
- Híves T. (1994):** Kartográfiai ábrázolás lehetőségei az oktatáskutatásban. - OKI, Budapest. 54 p.
- Hrubos I. (1999):** A felsőoktatás dilemmái a tömegessé válás korszakában. - Educatio Füzetek, OKI, Budapest. 85 p.
- Kiss J. P. (szerk.) (2000):** Területfejlesztési kutatások az Észak-Alföldi régióban. - MTA RKK Alföldi Tudományos Intézet, Békéscsaba. 169 p.
- Korompai A. (1995):** Regionális stratégiák jövőkutatási megalapozása. - ELTE Regionális Földrajz Tanszék, Regionális Tudományi tanulmányok, 1. sz. Budapest. 106 p.
- Kozma T. (1997/a):** Felzárkózási stratégiák-túlélési taktikák. - In.: Határmenti együttműködés a felsőoktatásban (szerk.: Buda M.- Kozma T.), Debrecen. pp. 245-269.
- Kozma T.(2000):** Regionális együttműködések a harmadfokú képzésben. - Educatio Füzetek, OKI, Budapest. 57 p.
- Ladányi A. (1996):** A felsőoktatás nemzetközi statisztikai összehasonlítása. Oktatáskutató Intézet, Budapest
- Lengyel I. (2000):** A regionális versenyképességről. - Közgazdasági Szemle, pp. 962-987.
- Nemes Nagy J. (1993):** Térfelosztási szempontok. - Comitatus 4. sz. pp. 11-15.
- Orosz I. (1997):** A kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola. - In.: Határmenti együttműködés a felsőoktatásban (szerk.: Buda M.- Kozma T.), Debrecen. pp. 139-158.
- Papp A. (1981):** Debrecen vonzáskörzete, Alföldi tanulmányok V. Békéscsaba. pp. 177-203.
- Polónyi I. (2002):** Az oktatás gazdaságtana. – Osiris, Budapest. 423 p.
- Polónyi I. –Timár J. (2001):** Tudásgyár vagy papírgyár. - Új Mandátum Kiadó, Budapest. 165 p.
- Rechnitzer J. (1998):** A területi stratégiák. - Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs. 348 p.
- Süli-Zakar I. (1994):** Debrecen és Kelet-Magyarország (Egy regionális központ és a regionalizmus országunk keleti felén).- In.: Tanulmányok Debrecen városföldrajzából (Szerk. :Süli-Zakar I.) Debrecen. pp. 7-73.
- Süli-Zakar I. (1995):** Északkelet-Magyarország társadalmi-gazdasági átalakulásának földrajzi vizsgálata (habilitációs tézisek).- Debrecen. 68 p.
- Teperics K. (1998/a):** A KLTE területi kapcsolatai. – In: Geográfus Doktoranduszok II. Országos Konferenciájának kiadványa. (Szerk.: Bottlik Zs.-Farkas Gy.-Telbisz T.) ELTE TTK Földrajzi Tanszékcsoport, Budapest. pp. 1-9.
- Teperics K. (1998/b):** Debrecen szerepe Kelet-Magyarország humán erőforrásainak képzésében. – In: Tanulmányok Debrecen városföldrajzából III. (Szerk.: Süli-Zakar I.). KLTE Társadalomföldrajzi és Területfejlesztési Tanszék, Debrecen. pp..255-281.
- Teperics K. (1999):** A debreceni felsőoktatás átalakulásának tendenciái. – In: Az Alföld a XXI. század küszöbén (Szerk.:Baukó T.). Nagyalföld Alapítvány, Békéscsaba. pp. 216-225.
- Teperics K. (2002):** A Hajdú-Bihar megyei diplomások munkaerőpiaci helyzetének vizsgálata (A Debreceni Egyetem hatása a humán erőforrásokra).- Acta Geographica 10., 165 p.
- Varga E. Á. (1998):** Erdély etnikai és felekezeti statisztikája. – Teleki László Alapítvány, Pro-Print Könyvkiadó, Budapest – Csíkszereda.
- Varga J. (1998):** Oktatás-gazdaságtan. - Közgazdasági Szemle Alapítvány, Budapest. 162 p.

*Kárpát-medence magyar oktatási és tudományos intézményeinek adatbázisa – Oktatási Kataszter
KSH Közoktatás és Felsőoktatás 2003/04. tanév
Hajdú-Bihar megye Statisztikai Évkönyvei 1990-2003. KSH Hajdú-Bihar Megyei
Igazgatósága, Debrecen, 1991-2004.*

Mellékletek

1. melléklet: A debreceni középiskolák beiskolázási körzete (tanulói létszámokkal)

2. melléklet: A debreceni középiskolák beiskolázási körzete (%)